

Брич В. Я., д.е.н., професор
Тернопільський державний економічний університет

ФОРМУВАННЯ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ В ТРАНСФОРМАЦІЙНІЙ ЕКОНОМІЦІ СЕЛА

Інтеграція України в світовий економічний простір потребує на даний час більшого, ніж просто констатація того факту, що реформи в аграрному секторі розпочалися. Необхідне глибоке і всебічне вивчення причин, що зумовили тривалі кризові явища в сільському господарстві. Майбутнє людини, нації і держави потребує пошуків і моделювання соціоекосистеми з метою їхньої оптимізації й управління гармонійним розвитком.

Зміни в економічній структурі АПК почалися з реформ власності: приватизовано радгоспи і колгоспи, створено акціонерні підприємства, здійснено паювання майна, створено земляний запас і резервний фонд. Проте реформи не дали очікуваних результатів.

На жаль, ми змушені визнати, що село занепадає, трудоворесурсний потенціал постійно зменшується, а це становить загрозу продовольчому добробуту нашої держави. Відомо, що рушійною силою поведінки людини є її потреби, які мають соціальний характер: це, зокрема, потреба в житлі, споживанні благ, сімейному оточенні та стосунках, умовах праці та відпочинку. Якщо ці потреби задовольняються, то можемо говорити про здоров'я особи, якщо ні, то доводиться констатувати протилежний стан, який перешкоджає нормальній фізичній та інтелектуальній діяльності. Якою є роль окремих чинників, що сприяють здоров'ю особи, дають змогу визначити дані спеціального дослідження, проведеного в Тернопільській області [2, с.31] (див. Рис.1).

Причини, що зумовили значне відставання міста від села, породжені історичним минулим – радянськими часами, коли провідним класом у суспільстві вважалося робітництво, а селянин – як стихійне начало, був

визнаний власником, загрозою устоям ладу. Результати цього очевидні. Частка осіб з початковою освітою у селі в 2-3 рази переважає таку ж у місті.

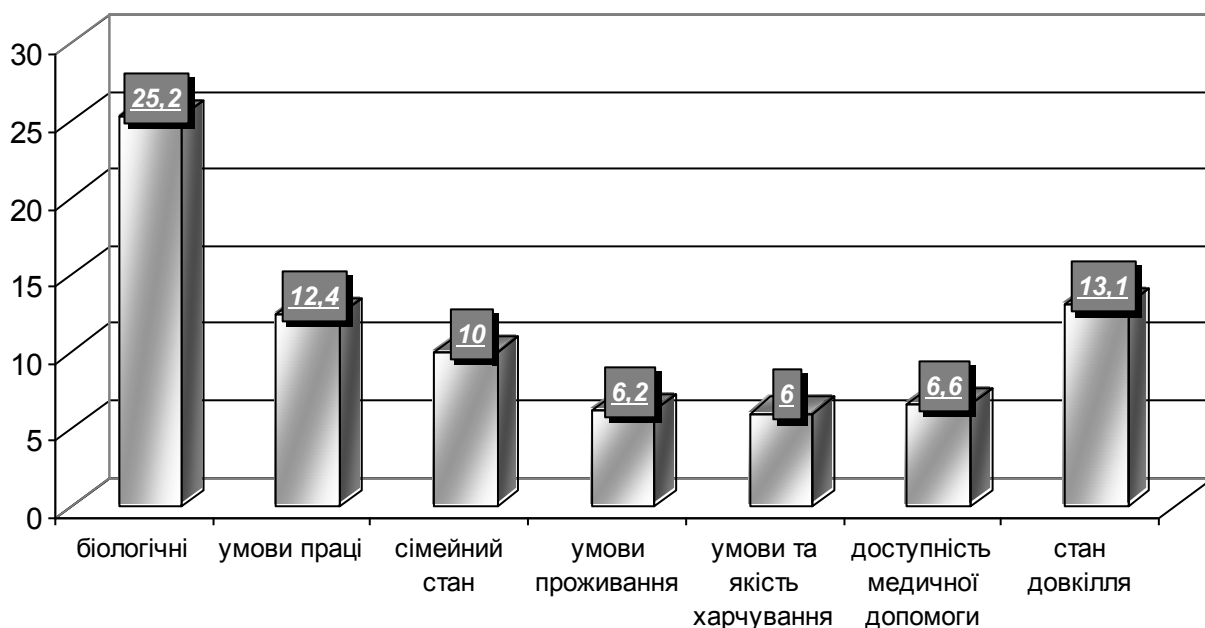

Рис.1. Роль чинників, які сприяють здоров'ю особистості (%)

Найбільш поширеною у сільській місцевості є проста повна нуклеарна сім'я (сімейна пара з дітьми або без дітей) майже 50%. Кожна п'ята сім'я – це самотні люди, в основному жінки. За межею бідності живе кожна друга повна сім'я і три з чотирьох неповних.

Темпи росту побутового обслуговування не є таким, які необхідні на даний час. Так, сільський житель споживає електроенергії й газу в 1,8–1,9 рази менше, ніж житель міста; село відстає також і в плані обладнання водопроводом, каналізацією, газом та центральним опаленням.

Основною, і чи не найголовнішою, проблемою продовжує залишатися житло, будівництво якого скоротилося майже вдвічі. У сільській місцевості домінують одно- і двоповерхові будівлі. Багатоповерхові будинки, як свідчать прогнози, особливого поширення не матимуть. Надзвичайно низьким є рівень задоволення побутовими послугами – зокрема, ремонт одягу й взуття, побутових електроприладів, приміщень, житлових і виробничих меблів. Соціальні відмінності між містом і селом суттєво впливають і на здоров'я

мешканців[2, с.37] (див. Рис.2)

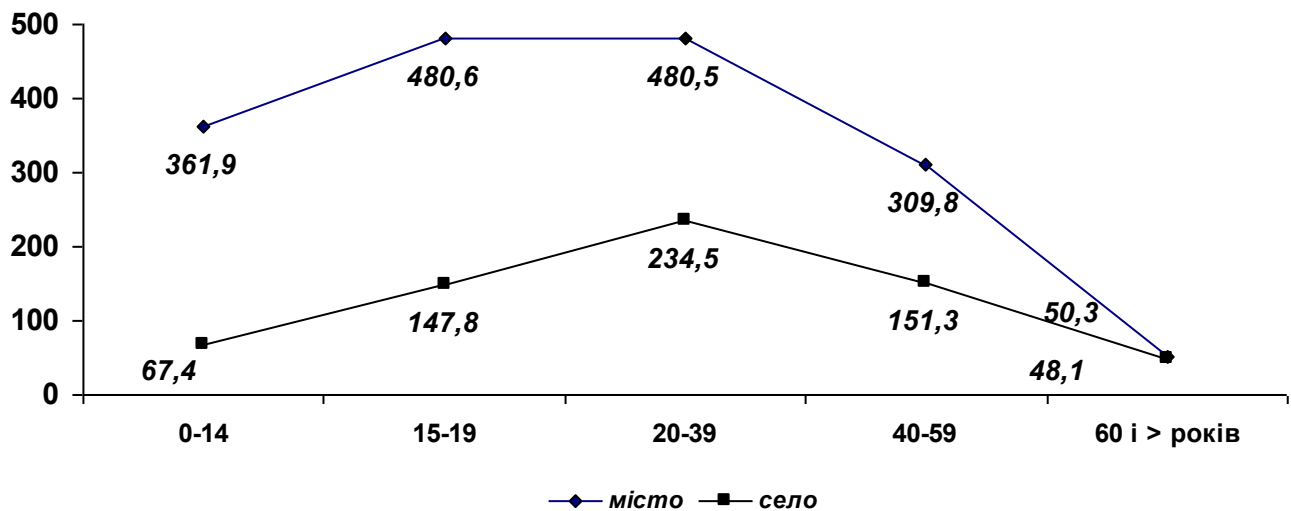

Рис.2. Частка здорових міських і сільських мешканців (на 1000 осіб відповідного віку)

Все це породжує міграцію кадрів взагалі і відтік кваліфікованих кадрів зокрема. Як свідчить статистика, до 1989 р. середньорічний приріст кваліфікованих робітничих кадрів становив 37,2% при середньорічній плинності кадрів 31,3 %, середньорічний відплив молодих спеціалістів – 42,2%. Тепер міграційними бажаннями охоплені інші групи сільськогосподарських робітників: трактористи – 51%, водії – 46,6%, водії-машиністи – 40,3% [3].

Негативізм даного процесу очевидний.

По-перше, мігранти за кордон податків за місцем проживання, зокрема, в сільській раді не сплачують, тоді як члени їх сімей користуються соціальною інфраструктурою села, яка має утримуватись власне за рахунок податків.

По-друге, закордонна трудова міграція поглинає найбільш дієздатну частину трудових ресурсів.

По-третє, відсутність міждержавних угод, які б захищали інтереси мігрантів, веде до непомірного здешевлення робочої сили порівняно з місцевими працівниками.

По-четверте, тривалий час сім'ї залишаються неповноцінними, що позначається як на вихованні дітей, так і на міцності шлюбів [1, с.94].

Темпи міграції зростають, Україна, яка не здатна забезпечити все працездатне населення робочими місцями, стає звичайним експортером робочої сили. Якщо в першій половині 90-х рр. ХХ ст. основним роботодавцем виступала Росія, то тепер спостерігається розширення зацікавлень українських мігрантів – Португалія, Іспанія, Норвегія тощо. Така ситуація потребує активного державного втручання щодо захисту українського трудівника та розробки спеціальних соціальних програм, в центрі яких було б питання збереження трудового та демографічного потенціалу.

З огляду на це потребує всестороннього вивчення й аналізу проблема людського фактора, яка розроблена недостатньо: у наукових працях йде мова здебільшого про трудоворесурсний потенціал, робочу силу, виконавські й управлінські кадри – тобто людина розглядається як суб'єкт, а не як об'єкт реформ. Створення добробуту людей шляхом забезпечення продовольчої безпеки України – ось мета реформаційної діяльності, оскільки вона є складовою національної безпеки України. Стан продовольчої безпеки – стан країни, яка здатна забезпечити своїм громадянам достатнє харчування за нормальних умов.

Реформи в аграрному секторі призвели до розшарування трудових ресурсів і появи таких груп:

- мігранти;
- працівники реформованих господарств;
- фермери і працівники фермерських господарств;
- сезонні робітники;
- селяни, які займаються індивідуальною діяльністю;
- безробітні;
- непрацездатні особи.

На даний час в Україні спостерігається стрімке зростання рівня безробіття в сільській місцевості: лише протягом 1996-1998 рр. чисельність безробітних зросла на 168, 9 осіб (або в 4 рази). На 1 січня 2001р. рівень безробіття в Україні в сільській місцевості становив 7,1%. Він був найвищим в

західних областях: Тернопільській(15,4%), Чернівецькій (14,9%)[4]. Вивільнення працюючих відбувається внаслідок наступних причин: реформування сільського господарства, розвиток нових форм власності, кризові явища в галузях суспільного виробництва, скорочення т.зв. маятникової міграції, закриття об'єктів виробничої та соціальної сфери на селі. Саме сільські безробітні працівники є реальними і потенційними мігрантами.

Найважливішою проблемою є забезпечення нормального процесу демографічного відтворення. Так, згідно зі статистичними даними, на сьогоднішній час ціла низка поселень сільського типу не спроможна власними силами забезпечити демографічне відтворення. Тому якщо ситуація не зміниться, то цілком ймовірно, що до 2005 р. понад 1000 населених пунктів будуть лише на карті. В центрі особливої уваги повинні опинитися перш за все жінки. Для жителя сільської місцевості вік не є суттєвою перешкодою на шляху до діяльності: сільська молодь починає свій трудовий шлях швидше за своїх міських однолітків, а більше ніж 1/3 пенсіонерів продовжують залишатися на робочих місцях. Саме завдяки останнім поки що вирішуються найбільш нагальні проблеми, пов'язані із зайнятістю перш за все на низькооплачуваній роботі.

Найбільш активною працездатною групою у сільській місцевості є населення віком від 20 до 50 років, складність ситуації полягає в тому, що цей проміжок співпадає з дітородним віком у жінок (20-30 років), а це потребує як поліпшення соціального захисту, так і забезпечення соціальних гарантій. Перше стосується санітарно-гігієнічних умов праці, які продовжують залишатися незадовільними, для сільської місцевості характерний здебільшого ненормований робочий день (у тваринництві – відсутність двозмінної роботи, вихідних, збільшений робочий день) низький рівень організації праці та механізації.

Частка жінок, зайнятих у виробничій сфері, зростає. Сільськогосподарські машини залишаються недосконалими, лише 15–20 % відповідають сучасному рівню гігієни. Загазованість, шум, вібрація, підвищена

температура в кабінах, у сезон збирання урожаю робочий день значно перевищує встановлені норми – це ті негативні чинники, які негативно впливають на людський (і особливо на жіночий) організм [2, с.36] (див. Рис. 3).

Рис.3. Характеристика здоров'я сільських мешканців (на 1000 осіб)

Лише фізично здорова особа здатна до нормальної репродуктивної діяльності, її потомство відповідно також здорове. Саме так відбувається заміна непрацездатних працівників – тобто відтворення трудових ресурсів. Крім того, необхідно також враховувати амортизацію жіночого організму, тому необхідна мережа санаторно-курортних оздоровлюючих та лікувальних закладів, зниження норм виробітку, наявність житла, яке б відповідало санітарно-гігієнічним нормам, їдальні, дошкільні заклади тощо.

Ефективність реформ в АПК спроможні забезпечити не будь-які працівники, а саме кваліфіковані. Селянин середнього і старшого віку не має відповідного освітньо-інформаційного потенціалу, що дав би йому змогу не чекати планового заробітку в КСП, а творчо, з урахуванням взаємовідносин, здійснювати якісно нову працю.

Перехід до ринкової економіки вимагає зміни в кадровій політиці, подальшого вдосконалення системи підготовки спеціалістів у середніх та вищих навчальних закладах. При цьому варто враховувати, що навчання – процес двосторонній: викладач навчає, студент (учень) вивчає, тому викладач повинен бути зацікавленим не тільки в результатах своєї діяльності (рівень знань студента чи учня), а також має знати, що його успішна ефективна робота буде належно оцінена й оплачена. Студент має бути впевненим у тому, що

успішне навчання – гарант його потрібності на ринку праці, де його знання знайдуть відповідну матеріальну винагороду і своєю працею він здатен досягти особистого добробуту.

Варто враховувати й те, що реформування в аграрному секторі призвело до появи не тільки великих аграрних підприємств, але й невеликих мобільних фермерських господарств з малою кількістю працівників. На це перш за все повинні відреагувати навчальні заклади змінами у навчальних планах та відкриттям нових спеціальностей. Це забезпечить той динамізм, який так необхідний сільському господарству на даному етапі розвитку.

Важливою проблемою, від якої залежатимуть результати реформ, є стабілізація сільськогосподарських кадрів. А це можливе за умови поліпшення умов праці (наприклад, тільки 15–20 % молодих робітників працюють на нових машинах), забезпечення житлом, наявності високої і стабільної зарплати, причому тут має враховуватися рівень кваліфікації, оплата має бути диференційованою. Це дасть змогу припинити постійний відплив кваліфікованих кадрів і забезпечить притік у сільське господарство осіб, які обізнані з новинками науки і техніки. Постійне підвищення кваліфікації та перепідготовка працівників – це також один із способів зменшити кількість безробітних у сільській місцевості.

На даний час у більше ніж 2/3 сільськогосподарських товариств нових форм господарювання керівниками залишилися голови КСП. Безперечно, важливим є особистий досвід, який вони набули в процесі багаторічної роботи, однак їхні базові знання залишилися зорієнтованими на старі методи господарювання, виконання наказів. Вони не зорієнтовані на динаміку сучасного ринку. Брак економічних, соціально-технічних, правових, організаційних знань у даного контингенту управлінців породжує гальмування чи дезорганізацію розвитку АПК. „Старі” керівні кадри не завжди враховують потреби сучасного селянина. Тому необхідно формувати нового керівника, який би мав добру фахову і виробничу підготовку, був би ініціатором реформ і стратегом, дотримувався принципів соціальної справедливості тощо.

Врахування цих особливостей сприятиме економічній результативності реформ в АПК.

Література:

1.Брич В.Я., Саєнко М.Г. Трудовий потенціал АПК.– Тернопіль: Підручники і посібники, 2001.–288с.

2.Голяченко О.М., Сердюк А.М., Приходський О.О. Соціальна медицина, організація та економіка охорони здоров'я. –Тернопіль, 1997.

3.Рябоконт В.П. Селянин на ринку праці (кадрові аспекти)// Економіка АПК, 1998.–№10. –С.86.

4.Статистичний щорічник України за 2001 рік// За ред. Осауленка О.Г.– К.:Техніка, 2002.

Анотація

В роботі визначено, що рушійною силою поведінки людини є її потреби, які мають соціальний характер: це, зокрема, потреба в житлі, споживанні благ, сімейному оточенні та стосунках, умовах праці та відпочинку. В дослідженні з'ясована роль окремих чинників, що сприяють здоров'ю особи і впливають на формування людського капіталу.

Аннотация

В работе определено, что движущей силой поведения человека являются его потребности, которые имеют социальный характер: это, в частности, потребность в жилье, потреблении благ, семейном окружении и отношениях, условиях труда и отдыхе. В исследовании была выяснена роль отдельных факторов, которые влияют на здоровье человека и формирование его капитала.

Annotation

It is definite in work, that his necessities which have a social character are motive force of conduct of man: this, in particular, necessity in habitation, consumption of blessing, domestic surroundings and relations, terms of labor and rest. In research the role of separate factors that influence on a health the man and forming of his capital was found out.